

політика Польщі на західноукраїнських землях напередодні Другої світової війни // Акція "Вісла" в контексті українсько-польських відносин ХХ ст.: Матеріали науково-практичної конференції, присвяченій 50-літтю проведення акції "Вісла" (19 квітня 1997 р.). – Івано-Франківськ, 1999. – С. 22. 21. Кучерена М. Національна політика Другої Речі Посполитої щодо українців (1919 – 1939). – С. 250 – 253. 22. Кучерена М. Національна політика Другої Речі Посполитої щодо українців (1919 – 1939) // Україна-Польща: Важкі питання : Матеріали II Міжнародного семінару істориків "Українсько-польські відносини в 1918 – 1947 рр.", Варшава 22 – 24 травня 1997 р. / Світовий Союз Армії Крайової: Об'єднання українців у Польщі.-Варшава, 1998. – С. 25. 23. Krasicki S. Polityka woiewody Jozewskiego na Wolyniu w swietle cyfr i faktow. – Stratyn, 1937. – S. 101. 24. Кучерена М. Національна політика Польщі щодо українців напередодні Другої світової війни // Науковий вісник Волинського національного університету ім.Лесі Українки. – Вип. 11. – Луцьк, 2001. – С. 27 – 34. 25. Гаврилів І., Пилипів І. Спроби нормалізації українсько-польських відносин у 30-х роках. – С. 217. 26. Храбратин Н. Антифашистський конгрес українських та польських працівників культури: Історіографія // Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21 – 22 листопада 1996 р.). – Івано-Франківськ.: Плай, 1997. – С. 227.

М.П. Гетьманчук

## **БОРОТЬБА КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ В КОНТЕКСТІ РАДЯНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВІДНОСИН (1938 – БЕРЕЗЕНЬ 1939 рр.)**

Досліджується українське питання в радянсько-польських відносинах напередодні Другої світової війни. Показано вплив боротьби Карпатської України за незалежність на зовнішню політику Радянського Союзу і Польщі. З'ясовано роль політики нацистської Німеччини в українському питанні та її вплив на радянсько-польські відносини досліджуваного періоду.

**The Ukrainian question of Soviet-Polish contacts before the second World War is investigated. The influence of the struggle for independence of the Carpathian Ukraine upon the foreign policy of the Soviet Union and Poland is shown. The role of the police of nazi Germany in the Ukrainian factor and its influence upon the Soviet-Polish relations during the period under study is determined.**

Наприкінці 30-х років ХХ ст. докорінно змінилося становище західноукраїнських земель, окупованих після Першої світової війни Польщею, Румунією і Чехословаччиною. Версальська система повоєнного устрою Європи не витримала випробування часом, а закладені в ній протиріччя привели до назрівання нового світового конфлікту. Українське питання, залишаючись актуальним з початку 20-х років, стало у цей період предметом спекуляцій урядів ряду європейських держав і спричинило повні драматизму події у житті українського народу. Як і під час Першої світової війни, західноукраїнські землі стали ареною кровопролитних битв, а закарпатські та галицькі українці першими їх жертвами. Невипадково процес дослідження українського питання в контексті європейської політики часів другої світової війни історики розпочинають не із Західної України, і не з вересня 1939 р., а з утворення автономної Карпатської України у 1938 р. [1, с. 37 – 38].

**Актуальність** досліджуваної проблеми сьогодні є очевидною. Наслідуючи європейський досвід, Україна включилася у процес історичного порозуміння із сусідами. Воно спонукає до переосмислення взаємозв'язків з Росією та Польщею. На думку З.Бжезінського: “З Польщею повторне визначення взаємовідносин через примирення робить свій внесок до творення більшої Європи, з Росією – допомагає трансформувати саму Росію” [2, с. 15]. Крім того, об'єктивне висвітлювання українського питання у відносинах СРСР та Польщі не лише дозволяє зробити з історії правильні висновки, без яких не обійтися при нинішньому державотворчому процесі, але й вчить, де шукати стратегічних партнерів і якого зовнішньополітичного курсу дотримуватися Україні, аби на цей раз вже ніколи не упустити реального шансу, який подарувала доля українському народові за його численні жертви.

**Ступінь вивчення проблеми.** Перебування України у складі імперського СРСР, де панувала заборона на будь-яке висвітлення цієї проблеми, принаймні не заохочувало науковців до її дослідження. Тривалий час події, що сталися в 1938 – 1939 рр. у Закарпатті, замовчувалися та фальсифікувалися. Вітчизняні дослідники зазначають, що вони висвітлювалися виключно негативно, а національно-визвольний рух на Закарпатті видавався за “антинародну, профашистську діяльність закарпатських націоналістів і політичних авантюристів”, метою яких було захоплення влади у свої руки [3, с. 17 – 18]. Офіційна позиція радянських науковців зводилася до того, що Україна не може мати власних національних інтересів, їх безкорисливо захищає Москва. Лише за роки незалежності України почала відновлюватися історична правда. Публікації нових спеціальних видань українських істориків Я. Стерчо, М. Вегеша, В. Боднара, В. Худанича та ін. суттєво розширили сюжетну базу про події на Закарпатті 1938 – 1939 рр. [4; 5; 6; 7]. Однак в контексті радянсько-польських відносин вони не досліджувалися.

Більшість сучасних українських істориків вважають, що розчленування України у 1917 – 1923 рр. і захоплення західноукраїнських земель негативно позначилися на стабілізації міжнародних відносин в Європі. Важливість української проблеми, констатують вони, зростала внаслідок загострення кризи версальської системи договорів. З цього приводу концептуальним є положення львівського історика Ю. Сливки про міжнародний вимір українського питання у зовнішній політиці Радянського Союзу. Й. Сталін та його оточення, вказує Ю. Сливка, намагалися використати “українську карту”, зокрема факт окупації західноукраїнських земель іноземними державами як один з дійових засобів експорту комуністичної революції та російської експансії у країни Західної Європи [8, с. 7 – 8]. Разом з тим необхідно зазначити, що спеціальних праць вітчизняних істориків, які б досліджували українське питання в радянсько-польських відносинах кінця 30-х років, немає [9].

Зважаючи на актуальність та недостатню вивченість проблеми, автор поставив за мету з'ясувати роль, значення та місце Карпатської України у зовнішньополітичних планах СРСР і Польщі, показати, як боротьба закарпатських українців за незалежність в 1938 – 1939 рр. впливала на радянсько-польські стосунки. Для написання статті залучалися праці українських та зарубіжних дослідників, мемуари державних і політичних діячів, дипломатів, архівні матеріали, матеріали періодики тощо.

**Виклад основного матеріалу.** Українське питання у зовнішній політиці Радянського Союзу і Польщі в умовах наближення війни відзначалося своїми особливостями. Кремлівські політики, починаючи з 1937 р., постійно заявляли про необхідність створення системи колективної безпеки, про зміцнення позиції Ліги Націй як органу укріплення миру. Чи були щирими і реальними подібні кроки Москви? Сьогодні можна однозначно сказати,

що ні. Для Й. Сталіна та його оточення приймати виважені рішення у міжнародних справах перешкоджала концепція, що впливала з хибної уяви про Радянський Союз як про “оточену ворогами фортецю”. Цілком зрозуміло, що радянські політики, спираючись на подібну концепцію, не були спроможні відрізнити дійсних ворогів від уявних і реально розраховувати на співпрацю із сусідніми державами. Необхідно вказати й на те, що кремлівська верхівка прагнула перебудувати світ на засадах ідеалів світової революції, хоч це з тактичних міркувань маскувала [10]. Отже, в основі радянської зовнішньої політики існували, крім тактичних розрахунків, і стратегічна революційна концепція війни на поразку світової буржуазії, де українському питанню відводилася особлива роль.

Безперечно, Польща також вела політику щодо українського питання з позиції вигоди для себе. Для кращого розуміння суті польської зовнішньої політики необхідно проаналізувати діяльність міністра Ю. Бека, який постійно, декларуючи принципи “політики рівноваги”, вносив до неї суттєві зміни. Польща, на думку польського міністра закордонних справ, в умовах кардинальних змін міжнародної ситуації повинна більш енергійно захищати свої інтереси, а її зовнішня політика має стати “динамічною”. В інструкції для польської делегації в Лізі Націй у вересні 1937 р. він наголошував: “... спочатку потрібно довгий час повторювати свої претензії, щоб люди повірили у їх слушність і погодилися реалізувати. Тепер заклопотаний світ боїться динамічних держав і, щоб не допустити авантюристичних дій, охоче йде їм назустріч – тому постійно підкреслюйте ті елементи, які можуть справити враження та свідчать про те, що ми є динамічними” [11, с. 79]. Йому очевидно імпонувала гітлерівська політика з позицій сили, яка сприймалася як ефективний засіб вирішення міжнародних проблем. У цьому контексті необхідно зазначити, що в 1938 р. посилювалися спекуляції навколо українського питання, здійснювані з подачі нацистської Німеччини. Оскільки можливості для прямої анексії Радянської України не було, гітлерівська дипломатія прагнула розіграти “українську карту” підступним шляхом. Її керівництву необхідно було добитися якомога більшої поступливості Польщі. Нацистська верхівка намагалася переконати маршала Е. Ридз-Смігли у потребі більш тісної співпраці для боротьби з СРСР. Проте маршал уникав дискусій про подібну співпрацю, зауважуючи тільки, що Польща “у випадку конфлікту ніколи не стане на стороні більшовиків” [12, с. 323]. Цієї позиції дотримувався і Ю. Бек, заявивши про те, що він ніколи не погодиться на співпрацю з Москвою [13, с. 120].

Справжні наміри СРСР і Польщі в українському питанні яскраво проявилися в 1938 – 1939 рр. під час спроби населення Карпатської України вибороти незалежність 29 – 30 вересня 1938 р. в Мюнхені відбувалася конференція за участю Німеччини, Італії, Франції і Великобританії, яка розглянула претензії А. Гітлера до Чехословаччини [14, с. 191 – 199]. Бажаючи за будь-яку ціну “умиротворити” нацистського фюрера, ці країни погодилися на приєднання до рейху Судетської області Чехословаччини. Зарубіжні дослідники підкреслюють, що, повністю втративши довір'я до Франції, у Варшаві та Будапешті “заметушилися, намагаючись досягнути домовленостей з нацистськими завойовниками” [15, 22]. Польща та Угорщина активізували свої територіальні зазіхання на Карпатську Україну. Проте міністр закордонних справ Німеччини Й. Ріббентроп 2 листопада 1938 р. під час Віденського арбітражу не погодився на вимогу Польщі і Угорщини про передачу останній Карпатської України [16, с. 156] до Угорщини, згідно з прийнятим рішенням, відійшла лише частина Закарпаття, із містами Ужгород, Мукачево, Берегово загальною площею 12 тис. кв. км [17, с. 79].

Населення Східної Галичини з особливим захопленням прийняло звістку про те, що Карпатська Україна 8 жовтня 1938 р. добилася автономії. Коли стало відомо, що уряди Польщі і Угорщини ведуть переговори про створення спільного кордону, то західно-українськими землями прокотилася хвиля мітингів і демонстрацій. 11 жовтня 1938 р. близько 20 тис. осіб вийшли до угорського консульства у Львові під гаслами “Хай живе Україна”, “Геть з мадярами”. Польська поліція брутально розігнала демонстрацію українців [18, ф. 205, оп. 1, спр. 493, арк. 198]. Наприкінці 1938 р. почалися масові переходи польсько-чеського кордону українцями з Галичини. Офіційні власті Польщі суворо розправлялися з галичанами, які переходили кордон, кваліфікуючи їх як “українських терористів” [19, с. 84 – 85]. Польський уряд принципово наполягав на тому, що у будь-який момент може підтримати збройні зусилля Угорщини, тобто – військове вторгнення. Він розпочав проти Карпатської України ворожу пропагандистську кампанію, надсилаючи уряду Чехословаччини заяви, скарги проти діючої там ОУН, в яких Варшава наголошувала, що січовики-члени ОУН є громадянами Польщі і за згодою Праги, вони створюють в Карпатській Україні антипольський центр [20, с. 254].

Очевидно, що подібні зовнішньополітичні кроки Польщі об’єктивно не могли залишитися без негативних для неї наслідків. Найбільшу стурбованість польських політиків викликала позиція СРСР, який негативно сприйняв результати конференції у Мюнхені та постанови віденського арбітражу. Ще 23 вересня 1938 р. Варшава отримала заяву радянської сторони про те, що у випадку переходу польськими військами кордону із Чехословаччиною уряд СРСР буде змушений денонсувати радянсько-польський договір про ненапад [21, с. 214 – 215]. Радянські дипломати, звинувачуючи Польщу, підкреслювали, що вона сама готує свій “четвертий розділ” [22, с. 166 – 167].

Натомість Радянський Союз і Польща зайняли однозначно ворожу позицію щодо Карпатської України. Перебуваючи під контролем Німеччини, вона становила для Москви небезпеку як джерело українського національного руху за незалежність. Вітчизняні дослідники підкреслюють, що спекулятивні заходи нацистів породжували надію у праворадикальної української політичної еліти “перетворити Карпатську Україну у своєрідний плацдарм для створення Великої України за рахунок майбутнього приєднання радянської України, Галичини, Волині й Буковини ” [23, с. 5]. Ця перспектива, якою б утопічною не була, найбільше турбувала Москву. У Кремлі не відкидали можливості використання Карпатської України для здійснення Німеччиною експансіоністських намірів щодо УРСР. Тому радянське керівництво вдавало, що українського питання не існує, що воно було вигадане Німеччиною для руйнування держав Східної Європи. Як зазначає український історик В. Косик, виходило, “що не українці бажають мати національну державу, а Гітлер хотів створити Українську державу, а отже він створив і автономну Карпато-українську державу” [24, с. 63]. Оскільки Карпатська Україна, на думку кремлівських політиків, була “створена” А. Гітлером, то вони її розцінювали як фашистське державне утворення.

Тут інтереси Москви і Варшави збігалися, адже нереалізований український націоналізм був небезпечним для обох держав. Привношуваний з Карпатської України до Галичини, він викликав у Польщі боязнь бути оточеною. Водночас німецькі дипломати пускали погolos про доцільність гарантування рейхом незалежності Карпатської України і можливість її об’єднання із Західною Україною та УРСР [20, с. 254 – 263]. Разом із чутками такого змісту вони майстерно використовували документи закарпатських українців, які засвідчували їхній патріотизм, але викликали занепокоєння у Варшаві та Москві.

Усвідомлення того, що Німеччина може реалізувати плани створення Великої України, змушували Польщу діяти. 5 – 6 січня 1939 р. Ю. Бек у Берліні провів переговори із А. Гітлером та Й. Ріббентропом. Він отримав запевнення А. Гітлера про те, що Німеччина не має жодних намірів щодо України [21, с. 6]. Оскільки недовіри Ю. Бека не вдалося остаточно розвіяти, переговори було продовжено до 9 січня. Й. Ріббентроп у процесі переговорів зазначав, що при врегулюванні проблем між двома країнами можна буде розглядати “українське питання як привілей для Польщі і всіляко підтримувати її при розгляді цього питання” [21, с. 13].

На переговорах польський міністр заявив А. Гітлеру, що Карпатська Україна створює для Польщі великі труднощі. Його міркування зводилися до того, що населення Карпатської України – русини “не мають нічого спільного з населенням власне України”, а слово “Україна” – це польське слово і означає “східні прикордонні землі” [21, с. 10 – 11]. Поляки протягом десятиліть, зазначив Ю. Бек, називають так землі, які лежать на схід від їхньої території. Небезпека, яка йде від Карпатської України, вказував він, змушує Польщу встановити спільний кордон з Угорщиною, а у випадку конфлікту надати їй допомогу. Ю. Бек тільки з жалем констатував, що Угорщина не проявляє у цьому питанні ініціативи [26, с. 312 – 313].

Спостерігаючи за ходом цих переговорів, у Москві побоювалися, що Польща у своїй політиці балансування між Німеччиною та Радянським Союзом стане ще більше непередбачуваною. Через розвідувальні канали радянська сторона знала про вимоги, які А. Гітлер висував до польського уряду майже в ультимативній формі [27, с. 184 – 188]. Разом з тим, в Кремлі надіялися, що А. Гітлер перестане загравати з Польщею, тому що в іншому випадку загроза для СРСР нічим не буде стримуватися. Володіючи інформацією про те, що Польща “продовжує мріяти про власну сферу впливу на Україну”, радянські дипломати вважали, що вона не буде протестувати проти нападу Німеччини на СРСР через Румунію, Фінляндію чи балтійські республіки [24, с. 474]. Побоювання Москви були небезпідставними, адже Берлін мав реальний план вторгнення на українські землі, навіть без прямої агресії. За випробуваною в Судетах схемою нацистське керівництво могло створити в Карпатській Україні базу, де зосереджувалася б військово-політична еміграція, збройні формування ОУН, Карпатської Січі, які мали ініціювати масові виступи під гаслами незалежності [23, с. 6].

Й. Сталін, маючи подібну інформацію, почав діяти так, як від нього чекали в Берліні. Це засвідчила виголошена ним 10 березня 1939 р. доповідь на XVIII з’їзді ВКП(б). В ній приділялося багато уваги гострій критиці “націоналістів” Карпатської України, висвітлювання ідеї приєднання до неї країни з населенням у 30 млн. осіб (Радянської України) [28]. Найбільше здивування у світі викликала та обставина, що кремлівський диктатор розгнівався не на фашистську Німеччину, а на демократичні європейські держави, де зацікавлення українським питанням було великим. Промова Й. Сталіна на з’їзді остаточно переконала нацистського фюрера, що Радянський Союз не зацікавлений в існуванні Карпатської України. 12 березня А. Гітлер дав свою згоду правителю Угорщини М. Горті на окупацію всієї території Закарпаття [29, с. 318]. Останнє слово в розв’язанні проблеми Карпатської України залишилося за Німеччиною, яка до остаточної ліквідації Чехословаччини приховувала свої справжні наміри. Але в міру дальшого заповзання Європи у війну інтереси українців почали нехтуватися все одвертіше.

Виступ Й. Сталіна на XVIII з’їзді ВКП(б) історики часто розцінюють як такий, що дав стартовий імпульс до зближення Радянського Союзу і Німеччини. Він засвідчував, а це було

очевидним, про роздратованість та розгубленість кремлівського вождя перед небезпечною ситуацією, яку він не міг до кінця збагнути та реально оцінити [30, с. 16 – 27]. За логікою Й. Сталіна – СРСР хоче миру та зміцнення ділових стосунків з усіма державами, але не дозволить себе втягнути у військові конфлікти. Тому він осудив Німеччину за її агресивні дії, а Францію, Англію і США за політику “умиротворення” [31, с. 11 – 15; 32, 79]. Й. Сталін суперечив собі, заявляючи на з’їзді: “Ще більше характерно, що деякі політики і діячі преси Європи і США, втративши терпіння в очікуванні походу на Радянську Україну (малося на увазі похід німецького вермахту – М.Г), самі починають викривати дійсну суть політики невтручання. Вони прямо говорять і пишуть чорним по білому, що німці їх жорстоко “розчарували”, тому що замість того, щоб вирушити далі на схід, проти Радянського Союзу, вони, бачите, повернули на захід і вимагають собі колоній [31, 14]. Нарком закордонних справ СРСР М. Литвинов, аналізуючи ситуацію навколо Карпатської України на основі фактів, які лежали на поверхні, також зробив досить суперечливий висновок: “... галас навколо української проблеми створений не так німецькою пресою, як пресою інших країн, зокрема, Англії і Франції. Цілком можливо, що всім цим керували з Берліна” [29, с. 317].

Звинувачуючи західні демократії в активізації українського питання, Й. Сталін став перед дилемою: або разом з ними і Польщею боронити рештки версальської системи в Європі, або підтримувати агресивну політику Німеччини. Однак, схилившись більше до союзу з Німеччиною, він не міг повністю довіряти А. Гітлеру, а тому був змушений співпрацювати з Францією і Англією. Політика нацистської Німеччини, на думку Й. Сталіна, своїм вістрям була більше спрямована проти західних демократій і меншою мірою проти СРСР. Тому коли англійський уряд 21 березня 1939 р. звернувся до Франції, СРСР і Польщі з пропозицією підписати спільну декларацію про необхідність консультацій у випадку агресії проти будь-якої європейської держави, то Сталін відмовився [25, с. 55].

Зате у позиції Ю. Бека щодо українського питання в контексті польсько-німецьких відносин появились нові акценти, які вносили до нього серйозні корективи. Це було особливо помітним під час візиту Й. Ріббентропа 26 січня 1939 р. до Варшави, який у розмові з польським міністром знову порушив українську тему [16, с. 166]. Йшлося про німецько-польське співробітництво проти Радянського Союзу та питання Радянської України. Ю. Бек не робив таємниці з того, що польські претензії на Радянську Україну продовжують існувати. Але водночас він вказав на серйозні перешкоди при укладанні німецько-польського договору, який може ізолювати Польщу від її сусідів. Потрібно віддати належне польському міністрові, який не дав Й. Ріббентропу однозначної відповіді стосовно Радянської України, тим самим підтвердивши, що Польща відмовляється діяти в руслі політики нацистського рейху. Згодом Ю. Бек писав: “...він (Й. Ріббентроп) у кінцевому рахунку намагався нас залучити до антиросійської комбінації. У відповідь йому було сказано, що ми підходимо до нашого пакту про ненапад з Росією дуже серйозно і вважаємо його надійним рушенням” [13, с. 167]. У Берліні змушені були констатувати, що, незважаючи на існуючу в Польщі ідею “держава від моря до моря”, спокусити її цим не вдасться.

Стосовно Карпатської України політика Ю.Бека не тільки не змінилася, але й значно активізувалася. Оцінюючи її, польські дослідники констатують, що вона була не тільки помилковою, але й шкідливою для національних інтересів Польщі [33, с. 323]. Спільно з Угорщиною Польща посилала свої підривні дії проти Карпатської України. На Ю. Бека надто обнадійливо вплинули висловлювання А. Гітлера про те, що він особисто проблемою

Карпатської України не займається. У лютому 1939 р., за словами Й. Ріббентропа, А. Гітлер заявив: “Якщо б я зв’язався з українцями і їх політичними планами, то у Відні не було б прийнято третейського рішення, яке зробило Карпатську Україну нежиттєздатною” [25, с. 37].

Вже 12 березня 1939 р. у Варшаві помітили, що угорський уряд перестав узгоджувати з нею свої дії. М.Горті, отримавши санкцію А. Гітлера на самостійну окупацію Карпатської України, направив йому вдячний лист: “Не можу сказати, яким я став щасливим... В четвер 16 поточного місяця ми створимо прикордонний інцидент, а в суботу розпочнемо за ним великий наступ” [34, с. 227]. Будапешт не мав наміру залучати Польщу до інкорпорації Карпатської України, а концентрацію польських військ на кордоні з нею розглядав лише як демонстрацію.

Розпад Чехословаччини змушував А.Волошина офіційно заявити про те, що 14 березня Карпатська Україна стала незалежною. Це відбувалося в умовах, коли до Хуста надійшла звістка про проголошення словацької незалежності та підготовку до наступу угорської армії. 15 березня 1939 р. в Хусті зібрався сейм Карпатської України, який ухвалив документи історичної ваги [36, с. 263]. Таємним голосуванням сейм обрав А. Волошина президентом, проголосив державною мовою – українську, затвердив національну символіку і гімн “Ще не вмерла Україна”. Ніхто із закарпатців не міг уявити, що самостійна Карпатська Україна існуватиме лише 24 години. Вже в ніч на 14 березня 40-тисячна угорська армія розпочала агресивні дії і 17 березня захопила Хуст. Карпатська Січ не змогла зупинити ворога. У жорстоких боях полягло близько 5 тис. закарпатських українців та кілька сотень галичан [37, с. 249]. На допомогу угорським військам Варшава направила польських добровольців, які заатакували “Січ” [35, с. 284].

Весною 1939 р. в Західній Україні значно загострилися українсько-польські стосунки. Українські політичні сили основну причину цього вбачали у ставленні польських правлячих кіл до українського населення. Вітчизняні дослідники підкреслюють, що відмовляючись визнати українців як окрему націю, “вони зводили візію українського питання головним чином до проблеми захисту державної безпеки Польщі” [38, с. 233]. Львівський історик Л. Зашкільняк зазначає, що передвоєнні дії польського уряду хоча й були спрямовані на посилення національної безпеки, зокрема на кордонах, але аж ніяк не могли виправдати їх антиукраїнський характер [39, с. 77]. Політика Ю. Пілсудського щодо підтримки Польщею самостійної української держави за Збручем жодним чином не узгоджувалася з придуманням національного руху в Західній Україні. Саме тут, під впливами ОУН, почали надіятися на допомогу Німеччини, що здатна поставити на коліна обидвох агресорів – Польщу та Росію, які за Ризьким договором поділили між собою Україну. Перед лицем воєнної небезпеки українська преса роз’яснювала вразливість польських позицій, при декларованому Варшавою міжнародному нейтралітетові, які не передбачали внутрішньо-державної консолідації національностей, урахування їх інтересів [44, с. 335].

Тому немає нічого дивного в тому, що у Польщі з тріумфом зустріли вихід угорських військ до польського кордону в районі Тухольського перевалу. Польська преса в захваті цитувала слова генерала З. Борути-Спеховича, який при цьому заявляв: “За наказом вождя ми знаходимося тут, щоб привітати угорський народ. На цю хвилину ми довго чекали” [41]. Хоч прозріння польської правлячої еліти наступить дуже швидко. У Варшаві почали усвідомлювати, що Польща опинилася в ізоляції на своїх кордонах. Міністерство закордонних справ Польщі, як зазначають польські дослідники, вже в березні 1939 р. було

змушене направити свої зусилля на нейтралізацію негативних для себе наслідків розпаду Чехословаччини [34, с. 235 – 250].

Плани Польщі щодо Карпатської України здійснилися, але не справдилися її надії на те, що Угорщина забезпечить нейтралізацію українського національного руху. Генеральний штаб Угорщини не видав на вимогу Польщі за погодженням з Берліном понад 200 українців – польських громадян. Цих “терористів із Східної Галичини”, як їх називали польські власті, було направлено в розпорядження Німеччини [34, с. 297 – 298]. Пішовши на зустріч шефу німецького абверу В. Канарісу, угорська сторона погодилася не переслідувати січовиків та утримувалася від їх видачі польським властям [42, с. 112 – 113]. З початку 1939 р. у Берліні почали серйозно опрацьовувати методи і засоби втягнення ОУН в антипольську кампанію для використання її військової сили у майбутній війні з Польщею [40, 45]. Вже в квітні 1939 р. у Берліні відбулася зустріч представників ОУН з німецьким керівництвом. Українців запевнили, що Німеччина й надалі буде підтримувати прагнення українського народу до незалежності. Однак німецька сторона додала, що вони можуть розраховувати лише на ті українські землі, які входять до складу Польщі та СРСР [42, с. 110].

На такий розвиток подій радянська сторона реагувала цілком формально. Нарком закордонних справ СРСР М. Литвинов 18 березня 1939 р. обмежився спрямуванням Німеччині ноти, в якій вказувалося: 1) анексію Німеччиною Чехії не можна вважати правильною; 2) чехословацький президент, підписуючи берлінський акт від 15 березня, на мав на це повноважень; 3) при цьому було порушено принцип самовизначення народів; 4) дії німецького уряду є агресивними і насильницькими; 5) зміна статусу Словаччини не пов’язана з волевиявленням словацького народу; 6) дії німецького уряду зумовили вторгнення угорських військ в “Карпатську Русь” і порушили права її населення; 7) радянський уряд не може визнати ці акти правомірними. У Москві ще з більшою недовірою почали ставитися до Польщі. Незважаючи на те, що Польща остаточно відмовилася піти на союз з Німеччиною, в Москві продовжували розцінювати її як потенціального ворога [45, с. 202].

Розвиток подій навколо Карпатської України засвідчував, що поява її державності була чимось парадоксальним. Серед усіх західноукраїнських земель цей регіон був найменш розвинутим. Однак саме в цій території у межах чехословацької держави був досягнутий певний рівень самоврядування. Керівники та ініціатори створення Карпатської України щиро вірили в те, що Німеччина веде чесну гру й, обіцяючи розпочати із Закарпаття визволення всієї України, дотримає свого слова, даного перед усім світом [48, с. 210]. Вони ще не могли знати всієї підступності нацистських вождів, які у зневажанні законів знаходили особливу втіху.

**Висновки.** Дослідження проблеми Карпатської України в контексті радянсько-польських відносин висвітлює кілька важливих історичних уроків: 1) боротьба за незалежність Карпатської України в черговий раз поставила проблеми єдності української нації та її возз’єднання в епіцентр європейської політики; 2) українське населення Закарпаття ще раз наочно пересвідчилося у неспроможності й небезпечності орієнтації на підтримку чужих держав під час боротьби за незалежність; 3) події засвідчили, що росіяни і поляки не бажали поступатися своїм традиційно панівним становищем відносно України й стали на позиції категоричного несприйняття незалежності Карпатської України; боротьба за незалежність Карпатської України суттєво впливала на перебіг радянсько-польських стосунків. Радянський Союз проводив доволі окреслену політику щодо українських земель у складі



Польщі. Стосовно українських земель у складі Чехословаччини в радянського керівництва певної політичної лінії не існувало; 5) на українське питання в радянсько-польських відносинах цього періоду суттєво впливало бажання Німеччини використати його у власних агресивних та загарбницьких цілях.

1. Сухий О. 1939 рік у висвітленні української історіографії // 1939 рік в історичній долі України і українців: Матер. міжнарод. наук. конф. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – С. 31 – 40.
2. Бжезінський З. Україна - Польща: роль та місце в європейській інтеграції // "І": Незалеж. культуролог. часопис. – 1998. – № 14. – С. 12 – 17.
3. Буковський І.В. Карпатська Січ: історіографія проблеми // Військово-науковий вісник Військового інституту при НУ "Львівська політехніка". – Львів, 2002. – Вип. 4. – С. 17 – 24.
4. Стерчо П. Карпато-українська держава: до історії боротьби карпатських українців в 1919 – 1939 рр. / Репринт. вид. – Львів: "За вільну Україну", 1994. – 288 с.
5. Вони боронили Карпатську Україну / Під ред. М. Вегеша. – Ужгород: Карпати, 2002. – 710 с.
6. Вегеш М.М. Закарпаття в контексті Центрально - Європейської кризи напередодні Другої світової війни. – К., 1998. – 379 с.
7. Бондар В.Л., Вегеш М.М. Карпатська Україна в міжнародних відносинах (1938 – 1939 рр.) – Ужгород, 1997. – 135 с.
8. Сливка Ю. Україна в Другій світовій війні: національно-політичний та міжнародно-правовий аспекти // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАНУ, 1997. – С. 5 – 28.
9. Гетьманчук М.П. Українське питання в радянсько-польських відносинах 1920 – 1939 рр.: історіографія проблеми // Вісник НУ "Львівська політехніка". – 2001. – № 431. – С. 40 – 48.
10. Ундасынов І.Н., Яхимович З.П. Коммунистический Интернационал: достижения, просчеты, уроки. – М.: Наука, 1990. – 267 с.
11. Nurek M. Polska w polityce Wielkiej Brytanii w latach 1936 – 1941. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1983. – 343 s.
12. Wojciechowski M. Stosunki polsko-niemieckie 1933 – 1938. Poznań: Instytut Zachodni, 1980. – 558 s.
13. Beck J. Ostatni raport / Oprac. A.Skrzpek. – Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1987. – 238 s.
14. Дюрозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. – К.: Основи, 1995. – 903 с.
15. Шифер У. Капітуляція в Мюнхені // От Мюнхена до Токийського залива: Взгляд с Запада на трагические страницы истории второй мировой войны. – М.: Политиздат, 1992. – С. 20 – 22.
16. Риббентроп И. фон. Мемуары нацистского дипломата. – Смоленск: "Русич"; – М.: "Мысль", 1998. – 448 с.
17. Маначинський О. Під прапором боротьби за мир. Мюнхен-38 і "оксамитова" окупація Чехословаччини // Політика і час. – 1998. – № 10. – С. 76 – 82.
18. Центральний державний історичний архів у м. Львові.
19. Вегеш М. Солідарність українців Східної Галичини з національно-визвольною боротьбою закарпатських українців (1938 – 1939) // Сучасність. – 1995. – № 2. – С. 84 – 90.
20. Зленко Д. Українське питання у 1938 – 1939 роках і Третій райх // Записки НТШ: Праці істор.-філософ. секцій. – Львів, 1994. – Т. 228. – С. 249 – 308.
21. Документы и материалы кануна второй мировой войны 1937 – 1939: ноябрь 1937 г. – декабрь 1938 г. – М.: Политиздат, 1981. – Т. 1. – 302 с.
22. Gregorowich S., Zacharias M.J. Polska – Związek Sowietski: stosunki polityczne 1925 – 1939. – Warszawa: Instytut Historii PAN, 1995. – 230 s.
23. Литвин М.Р., Луцький О.І., Науменко К.Є. 1939. Західні землі України. – Львів, 1999. – 152 с.
24. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. – Париж; Нью-Йорк; Львів, 1993. – 659 с.
25. Документы и материалы кануна второй мировой войны 1937 – 1939: – М.: Политиздат,

1981. – Т. 2. – 415 с. 26. *Dokumenty z dziejów polskiej polityki zagranicznej 1918 – 1939 / Pod red. T. Jędruszczaка i M. Nowak-Kielbikowej.* – Warszawa: Pax, 1996. – Т. 2. – 362 s. 27. Буллок А. Гитлер и Сталин: Жизнь великих диктаторов: В 2 т. – Смоленськ: Русич, 2000. – Т. 2. – 688 с. 28. Правда. – 1939. – 11 марта. 29. Кульчицький С.В. Україна між двома війнами (1921 – 1939 рр.). – К.: “Альтернативи”, 1999. – 336 с. 30. Волкогонов Д.А. Триумф и трагедия: Политический портрет И.В. Сталина. – В 2 кн. – М.: Изд-во АПН, 1990. – Кн. 2. – 699 с. 31. XVIII съезд Всесоюзной Коммунистической партии (б) 10 – 12 марта 1939 г.: Стенограф. отчет. – М.: Госполитиздат, 1939. – 742 с. 32. Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. – Изд. 9-е. – М.: Политиздат, 1985. – Т. 7. – 574 с. 33. *Batowski H. Między dwiema wojnami 1919-1939: Zarys historii dyplomatycznej.* – Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2001. – 574 s. 34. *Koźmiński M. Polska i Węgry przed drugą wojną światową (październik 1938 – wrzesień 1939). Z dziejów dyplomacji i irredenty.* – Wrocław; Warszawa; Kraków: Ossolineum; wyd-wo PAN, 1970. 369 s. 35. Гетьманчук М.П. Українське питання в радянсько-польських відносинах 1920 – 1939 рр. – Львів: Світ, 1998. – 428 с. 36. Національні процеси в Україні: Історія і сучасність. Документи і матеріали. – В 2-х ч. – К.: Вища школа, 1997. – Ч.2. – 704 с. 37. Ожубко В. Зенон Коссак – видатний діяч ОУН // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Спецвипуск. – Дрогобицьк, 2002. – с. 242 – 251. 38. Швагуляк М. З історії українсько-польських взаємовідносин напередодні та під час німецько-польської війни 1939 р. // Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість. – К.: Либідь, 1993. – С. 232 – 241. 39. Зашильняк Л. Україна і Польща в ХХ ст.: від конфліктів до порозуміння // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”: Історичні науки. – Острог, 2003. – Вип. 3. – С. 72 – 84. 40. Гетьманчук М.П. Ризький договір і четвертий розподіл Польщі в 1939 р. // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. – 2002. – № 451. – С. 42 – 51. 41. *Polska Zbrojna.* – 1939. – 17 marca. 42. Історія міжнародних відносин України (ХХ століття) / Під ред. В. Трофимовича. – Львів: Ред.-вид. відділ ВВП ДУЛП, 1996. – 223 с. 43. Свідерська Н. Українське питання у німецько-радянських стосунках весни 1939 року // 1939 рік в історичній долі України і українців: Матер. міжнарод. наук. конф. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – С. 110 – 114. 44. Щаповал Ю.Г. “Діло” (1880 – 1939 рр.): Поступ української суспільної думки. – Львів, 1999. – 384 с. 45. СССР в борьбе за мир накануне второй мировой войны (сентябрь 1938 г. – август 1939 г.). документы и материалы. – М.: Политиздат, 1971. – 736 с. 46. *Kumaniecki J. Stosunki Rzeczypospolitej Polskiej z państwem radzieckim 1918 – 1943. Wybór dokumentów.* – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1991. – 348 s. 47. Штефан А. За правду і волю. Спомини і децю з історії Карпатської України. – Торонто: “Пробоем”, 1981. – 384 с. 48. Овсій І.О. Зовнішня політика України (від давніх часів до 1944 року): Навч. посібник. – К.: Либідь, 1999. – 240 с.